

Andrej Zornik, Katerina Mirović

HOMOSEKSUALNOST SKOZI STEREOTIPE

Stereotipi so skupek močno razširjenih verjetij, ki se izoblikujejo v določenih družbenih razmerah in imajo status samo-umevnega dejstva, kljub temu, da je lahko njihova neveljavnost večkrat znanstveno dokazana.

Stereotipi o homoseksualnosti so pri nas neke vrste prežitek oziroma preostanek nekdanje uveljavljenosti, že zastarelih, ovrženih znanstvenih teorij in predstav, ki so ponavadi deležne določene mere popačenja. Ti stereotipi se pozneje transformirajo v kompleksno celoto oziroma v družbi sprejeto razlago pojma homoseksualnost. V tem primeru gre za dve vrsti stereotipov: prvi govorijo o vzrokih homoseksualnosti, drugi o značilnostih homoseksualnih oseb.

S. Tratnik je v svoji diplomski nalogi z naslovom *Lezbično in gay gibanje – subkultura ali pravica življenjskega stila* zapisala, da erotika med moškimi ni bila nikoli integrirana brez napadov in pomislekov. Tudi kjer se je obče prakticirala in tolerirala, je stalno prihajala v konflikt s pisanimi zakoni in veljavno religijo. Pri tem moramo upoštevati še pravno-moralne norme, ki so subjektivne narave. Iz naštetega izhaja splošno nerazumevanje pojava homoseksualnosti, hkrati pa potreba po tem, da bi si ga razložili. Nerazumevanje pogojuje nastanek številnih stereotipov, ki so predvsem posledica dejstva, da je tudi spolnost in ne le homoseksualnost na splošno tabuirana tema. Ko je znanost prevzela monopol nad področjem raziskovanja spolnosti, smo bili že

v prvi polovici 20. stoletja priča nastanku številnih teorij in hipotez o vzrokih in naravi homoseksualnosti. Sočasna eksistenca različnih teorij na eni strani in tabuiziranost tematike na drugi so skupaj s hitrim razvojem senzacij željnih medijev v drugi polovici 20. stoletja vplivali na povečano produkcijo in reprodukcijo stereotipov o homoseksualnosti in o akterjih v homoseksualnih odnosih.

STEREOTIPI O VZROKIH HOMOSEKSUALNOSTI

Vzrok homoseksualnosti so težave, ki jih imajo otroci v odnosu s starši: dominantna mati ali hladen in odtujen oče.

Študije o odnosu homoseksualnih oseb s starši, ki so jih v zadnjih dveh desetletjih opravili ameriški sociologi v sodelovanju s predstavniki drugih znanstvenih panog, niso našle niti enega starševskega faktorja, ki bi lahko pojasnil razvoj homoseksualnih nagnjenj. Dobre ali slabe odnose s starši imajo tako heteroseksualne kot homoseksualne osebe. Nekateri se bolje razumejo z materjo, drugi z očetom, nekateri imajo razumevalno očete starše, drugi hladne in odtujene. Iz tega izhaja, da ne obstaja bistven vzorec odnosov med otroci in starši, ki bi pogojeval in napovedoval poznejšo spolno orientacijo otrok.

Vzrok za homoseksualnost je v strahu ali sovraštvu do predstavnikov nasprotnega spola.

To močno razširjeno prepričanje pravi, da postanejo ljudje homoseksualni

zato, ker se ne ujemajo s pripadniki drugega spola; ali se jih bojijo ali pa jih preprosto ne marajo. Že omenjene raziskave so ovrgele tudi to teorijo in ugotovile ravno nasprotno. Večina lezbijk in gayev¹ se dobro razume s predstavniki drugega spola. Raziskovalci so odkrili globoke prijateljske vezi med homoseksualci in njihovimi heteroseksualnimi pripadniki drugega spola.

Vzrok homoseksualnosti pri ženskah je v njihovi poudarjeni moškosti, pri moških pa v njihovi poudarjeni ženskosti.

Ta stereotip je močno povezan z razširjenim stereotipom o pomehkuženih gayih in možačastih lezbijkah. Tudi v tem primeru so dosežki tujih raziskovalcev ovrgli omenjeni stereotip. Stopnja moškosti ali feminilnosti variira tako med heteroseksualnimi kot homoseksualnimi moškimi in ženskami. Tu imamo opravka še s stereotipoma o »pravem moškem« in »pravi ženski«. Ker se močno razširjen stereotip o feminilnih gayih in možačastih lezbijkah pogosto pojavlja v slovenskih javnih medijih, večina ljudi verjame, da je to resnična podoba homoseksualnih oseb.

Vzrok homoseksualnosti je v porušenem kemičnem ravnotežju hormonov.

Ta teorija je biološka verzija prej omenjenega stereotipa. Biološki faktorji naj bi povzročali, da so lezbijke »preveč moške« ali »premalo ženskvne«, gayi pa »preveč ženskvni« in »premalo moški«. O tem in o hipotezi, kako naj bi bila homoseksualnost zapisana v genih, smo lahko brali tudi v senzacionalnem članku z naslovom »Ali je homoseksualnost dedna?«, objavljenem v Slovenskih novicah leta 1991.² Raziskave so ovrgele tudi te teorije.

S temi stereotipi sva se srečala pri terenskih raziskavah, ki sva jih opravljala v letih 1991-1993 za potrebe seminarske naloge z naslovom Uvod v raziskovanje načina življenja homoseksualne popula-

cije. Te stereotipe pa je podrobneje obdelal Američan Michael D. Storms v članku Razvoj spolne orientacije, objavljenem v publikaciji Gayzine 2.

STEROTIPI O LASTNOSTIH HOMOSEKSUALCEV

Stereotipi iz tega sklopa so označevalne narave:

Homoseksualci so poženščeni, lezbijke pa so možače, oziroma, gayi hočejo postati ženske, lezbijke pa moški.

Tu gre za prevzemanje spolnih vlog in za delitev dela – opravljanje tako imenovanih ženskih oziroma moških opravil. Ta stereotip temelji na stereotipni delitvi opravil na tipična moška in tipična ženska dela. Tu nastopa tudi stereotipna predstava o delitvi spolnih vlog na aktivne (moške) in pasivne (ženske).

Homoseksualci sovražijo ženske, lezbijke pa sovražijo moške.

To prepričanje je osnova stereotipu o strahu ali sovraštvu do predstavnikov drugega spola, ki naj bi bil vzrok homoseksualnosti.

Aids je izključno bolezen homoseksualcev.

To mišljenje je posledica dejstva, da so aids odkrili najprej med homoseksualci in da je tudi med znanstveniki še nekaj let po odkritju te bolezni prevladovalo mnenje, da se lahko z virusom HIV, ki povzroča aids, okužijo zgolj homoseksualci. To mnenje se je tako močno zakoreninilo v javnosti, da še veliko ljudi še vedno misli, da se lahko z virusom HIV okužijo le homoseksualci in pripadniki drugih t. i. rizičnih skupin. Iz tega prepričanja izhaja naziv aidsar, ki ga nekateri uporabljajo za homoseksualce.

Homoseksualci in lezbijke so hormonsko in duševno moteni ljudje.

Ta trditev izhaja iz že omenjene biološke teorije o porušenem kemičnem ravnovesju hormonov in iz predpostavke, da so homoseksualne osebe duševno oziroma čustveno motene in torej potrebne

¹ »Gay« je pri nas in v tujini med homoseksualno populacijo najbolj razširjen izraz za moškega s homoseksualnimi nagnjenji.

² Ali je homoseksualnost dedna? Slovenske novice, Ljubljana, 23. september 1991, str. 6.

zdravljenja. Pri tem naj omeniva, da je bila homoseksualnost pri WHO (Svetovna zdravstvena organizacija) vse do leta 1992 na seznamu duševnih bolezni.

Homoseksualci in lezbijke so nesrečni in depresivni ljudje, bolj občutljivi, nervozni, emocionalno labilni in dovzetnejši za socialne bolezni, kot je na primer paranoja.

Ta stereotip, ki se navezuje na prejšnjega, ja razširjen zlasti v zahodnih državah, najbolj v ZDA, kjer naj bi bil obisk psihiatra del vsakdanjika gayev. Pri nas so nekateri anketiranci mislili, da so homoseksualci nesrečni zaradi družbenega pritiska. Iz najinih intervjujev z gayi pa je bilo razvidno, da se številni od njih ne obremenjujejo ne z družbeno represijo ne s svojo spolno usmerjenostjo.

Homoseksualne in lezbične zveze so prehodne oblike in po čustveni in erotični plati niso enakovredne heteroseksualni zvezi.

Drugi del te trditve temelji na prvem delu, prvi del trditve pa temelji na dejstvu, da so homoseksualne zveze večinoma kratkotrajnejše kot heteroseksualne. Kratkotrajnost je v večini primerov posledica tega, da homoseksualne zveze niso zakonsko določene (homoseksualci se ne morejo poročati med seboj) in tako med njimi ni nobenih zakonskih obveznosti in pričakovanj ter socialne prisile. Drugi del trditve izhaja iz prepričanja, da lahko le heteroseksualni spolni odnosi povsem zadovoljijo erotične potrebe.

Vsi homoseksualci so promiskuitetni.

Ta trditev morda temelji na tem, da nekateri homoseksualni ljudje (zlasti moški) zadovoljujejo svoje spolne potrebe zgolj z občasnimi, enkratnimi spolnimi odnosi. Homoseksualna zveza prinaša določen coming-out,³ kar je za večino gayev v Sloveniji še vedno precej drzna poteza.

Naj navedeva še naslednje trditve, s katerimi sva se srečala na terenu:⁴

Homoseksualnost ni zelo razširjena. Tu je mišljeno, da je pri nas zelo malo ljudi, ki prakticirajo homoseksualne odnose. Kinseyeva teorija (edina, ki še ni ovržena) trdi, da homoseksualci sestavljajo približno 5% celotne populacije (po tej teoriji torej v Sloveniji živi 100.000 homoseksualno usmerjenih oseb).

Homoseksualnost je nenaravna, amoralna in grešna. Ta predstava izhaja iz prevladujoče krščansko-katoliške morale. Cerkev je homoseksualnost opredelila kot »mutasti greh«.

Homoseksualci nadlegujejo otroke in jih pogosto spolno zlorablajo. Erotično nagnjenje odraslih moških do dečkov imenujemo pederastija. Ta izraz se je razširil na vse homoseksualne odnose in dobil bolj žaljiv pomen v besedi peder. Posledica tega je, da ljudje več ne ločijo med pederastijo in homoseksualnostjo. Spolna zloraba otrok pa se ne pojavlja nič bolj kakor med heteroseksualno populacijo. Tudi nasilje v homoseksualnem svetu ni nič pogostejši pojav kot v heteroseksualnem.

Homoseksualci in lezbijke niso dobri starši, ker vpeljujejo otroke v svoj način življenja; ko bodo otroci odrasli, bodo sami postali homoseksualni. Oba stereotipa sta bila v literaturi že večkrat ovržena.

Znani so tudi stereotipi, ki govorijo o homoseksualnosti kot značilnosti določenih poklicnih skupin ali socialnih slojev. Največ homoseksualcev naj bi bilo med umetniki, predvsem plesalci, baletniki in igralci. Enako se govori še za učitelje, natakarje in kuharje. Nekateri trdijo, da so homoseksualci nadpovprečno inteligentni, drugi pa menijo, da so večinoma neizobraženi perverznejši.

³ Coming-out je izraz, prevzet iz angleščine, in pomeni razkritje svoje istospolne usmerjenosti določenemu krogu ljudi.

⁴ V obdobju med leti 1991 in 1994 sva opravila 50 anket med Ljubljancani in 30 intervjujev z gayi, ki živijo v Ljubljani, ter raziskala pisne vire, ki se navezujejo na homoseksualnost, v okviru najinih seminarских in diplomskih nalog na Filozofski fakulteti, Oddelek za sociologijo in oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo. Naslovi nalog so navedeni med literaturo.

OSTALI OZNAČEVALNI STEREOTIPI

Zelo razširjeni so stereotipi, po katerih naj bi gaye prepoznali po določenih zunanjih manifestacijah (načinu obnašanja in oblačenja), na primer:

- nosijo uhan v desnem ušesu, barvasto spodnje perilo (rdeče ali zeleno), zlasti pa rdeče nogavice;

- cigareto držijo v levi roki, feminilno;

- bolj skrbijo za svoje telo in zunanji videz (uporaba parfumov, urejenost, elegantnost, skrb za zdravo telo);

- poslušajo klasično glasbo ali glasbo z veliko emocionalnega naboja (disko glasba velja za specifično gay);

- so dobri plesalci;

- imajo značilno feminilne poteze (slaba poraščenost telesa, visok glas, mladostni videz, feminilne kretnje, opravljanje »ženskih del«);

- so emocionalni in melanholični.

Obstajajo še številne različice teh stereotipov, ki so bolj ali manj razširjene med Ljubljancani. Poznajo jih tako heteroseksualne kot homoseksualne osebe, kar je bilo razvidno iz telefonskih anket in intervjujev, ki sva jih opravila med Ljubljancani.

Tudi heteroseksualne osebe, ki zatrjujejo, da so do homoseksualcev tolerantne, znova in znova podlegajo tem vzorcem, ki so zakoreninjeni na nezavedni ravni. Tako pod vplivom določenih okoliščin nenamerno in spontano reagirajo kot homofobi. A tudi reakcije samih gayev izražajo vpliv stereotipov na njihov način obnašanja in razmišljanja.

RAZŠIRJEVALCI STEREOTIPOV

Kot razširjevalce stereotipov bova tu omenila le najbolj vplivne družbene institucije, torej tiste, ki največ prispevajo k produkciji in reprodukciji stereotipov o homoseksualnosti in o homoseksualno usmerjenih osebah.

Prvo mesto prepušča katoliški

cerkvi, saj je njena obsodba homoseksualnih odnosov med moškimi najbolj vplivala na odnos evropskih družb (in tudi ameriške) do homoseksualnosti. Homoseksualnost je bila za Cerkev eden najbolj gnusnih grehov proti naravi in bogu. Cerkvene dogme govore o homoseksualnosti kot nasprotovanju naravnemu smotru spolne sposobnosti in spolnega udejstvovanja. Ta naj bi bil dvojen – služil naj bi izkazovanju ljubezni med dvema osebama različnega spola in rojevanju otrok. V krščanski civilizaciji je tako homoseksualec sovražnik družine, homoseksualnost pa je bila in še vedno obstaja nekaj, kar je treba premostiti in/ali potlačiti.

Z vzpostavitvijo posvetne oblasti in pojevanjem cerkvene oblasti se je homoseksualnost iz greha transformirala v zločin. Socialistični sistem je še v sedemdesetih letih tega stoletja preganjal homoseksualnost, udeležence v homoseksualnih odnosih pa je kaznoval z zaporno kaznijo. Hkrati pa je bila homoseksualnost stvar znanstvene obravnave, zlasti psihiatrične, kjer je bila definirana kot bolezen in pozneje kot deviantno obnašanje. Ljudje s homoseksualnimi nagnjenji so s tem postali kriminalci in bolniki hkrati. Po trditvah M. Groenforntsa in O. Stalstroema so v dvajsetem stoletju največ doprinesle k produkciji in reprodukciji stereotipov o homoseksualnosti in osebah s homoseksualnimi nagnjenji določene znanstvene disciplin in njihovi predstavniki s svojimi razpravami in hipotezami – pogosto v mešanici mitov, religije, politike in emocij.⁵ Neredko so emocije tiste, ki pogojujejo oziroma so osnova za raziskovanje te teme. Znanstveniki k obravnavani problematiki pogosto pristopijo z že oblikovanimi stereotipnimi predstavami, ki jih v svojih raziskavah le še potrjujejo.

Dejstvo je, da se objektivna resničnost iz dneva v dan spreminja. Različne teorije o vzrokih homoseksualnosti se tako rojevajo, veljajo, izginevajo ter se

⁵ M. Groenfornt, O. Stalstroem (1987), *Power, prestige, Profit, Aids & the Oppression of Homosexual People*. V: *Acta Sociologica*, str. 30

ponovno pojavljajo v skladu z različnimi dejavniki družbenega značaja in prevladujočih interesov. Na definiranje homoseksualnosti imata velik vpliv ukrep, kakršen je ukinitev kazenskega člena o kaznivosti homoseksualnih odnosov, in redefinicija homoseksualnosti iz duševne bolezni v »normalen« pojav. Teorije o določenih pojavih pogosto postanejo stereotipne, oziroma, se uveljavijo kot pravilo, še preden se komu posreči dokazati njihovo neveljavnost. Za teorije o homoseksualnosti je značilno, da so preživele vse različice naštetih teorij in/ali stereotipov v obliki predsodkov. Nekateri Ljubljanci v svojih pogledih na homoseksualnost povzemajo kar nekaj različic, kljub temu, da se te medsebojno izključujejo.

V zadnjem času se med znanstveniki vse bolj širi mnenje, da je homoseksualnost slabo raziskan pojav. Večkrat smo lahko zasledili mnenje, da je vzrok nepoznavanja homoseksualnosti nepoznavanje spolnosti nasploh, sploh pa razvoja seksualnega nagnjenja.

Ostale družbene institucije so povzemale stereotipne predstave o homoseksualnosti od različnih znanstvenih panog, neredko so jih tudi priredile in popačile.

Šola kot dominanten ideološki aparat države je po drugi svetovni vojni dobila nalogo oblikovanja idealnih državljanov, vsestransko razvitih osebnosti. Zastarelim normam, stereotipom in tabujem, ki jih je svojim potomcem vcepila družina, je šola skozi proces vzgoje in izobraževanje dodala le še nove. Ker je bila funkcija šolskega procesa dvojna – reprodukcija in produkcija družbenih razmerij, sta šolski proces sestavljala dva komplementarna procesa – vzgojni in izobraževalni. Medtem ko je izobraževalni proces temeljil na vsebini, torej znanju, je vzgojni temeljil na formi, torej načinu povezovanja vrednot. Pri tem gre za dejavnost vrednostne indoktrinacije, s katero so se ukvarjali zlasti učni predmeti kot DMV (Družbenomoralna vzgoja), Zdravstvena

vzgoja in STM (Samoupravljanje s temelji marksizma).

O družbenem položaju spolov so se učenci učili posredno skozi razmerja v razredni skupnosti in skozi načelo »kazen je vzgojna«. ⁶ Prav ta reprodukcija spolnih vlog je učence najprej seznanila s stereotipi. Šele leta 1980 se je z vpeljavo predmeta Zdravstvena vzgoja pri pouku spregovorilo o spolnosti. Ta je bila do takrat nekaj svetega in nedotakljivega, tabu. Homoseksualnost so v učbeniku za Zdravstveno vzgojo uvrstili zraven ekshibicionizma, fetišizma, promiskuitete, prostitucije, incesta in posilstva, med nenavadno spolno vedenje. ⁷ Vzroki homoseksualnosti so bili po mnenju avtorjev Priročnika za učitelje v enem od stotih primerov hormonalne motnje, v ostalih primerih pa naj bi šlo za moten psiho-seksualni razvoj (navezanost na mater, kastracijski strah). Naprej ugotavljajo, da je cilj celotne spolne vzgoje jasen: pripeljati mladega človeka do zadovoljivega heteroseksualnega partnerstva. Hkrati s podajanjem takih predstav o homoseksualnosti in torej reproduciranjem stereotipov in mitov pa avtorji poudarjajo, kako je pomembno, da se učenci znebijo obsojanja homoseksualnosti.

Še danes vpisujejo homoseksualnost v poglavje Nenavadno spolno vedenje, vendar homoseksualce opredeljujejo kot moške in ženske, ki poskušajo zadovoljiti svoje erotično-seksualne potrebe s partnerjem istega spola. Ugotavljajo, da v osebnosti homoseksualca ne morejo odkriti nič posebnega, da vzrokov za razvoj homoseksualnih nagnjenj ne poznajo in da se je treba rešiti predsodkov do homoseksualnosti in homoseksualnih oseb.

Neizoblikovanost enotne teorije o homoseksualnosti in njenih vzrokih ter neenoten odnos do homoseksualnosti se kaže tudi v medijih. Tako lahko v okviru enega in istega medija opazimo senzacionalno poročanje o homoseksualni problematiki na eni strani in kvazi znanstven pristop na drugi.

⁶ Neubogljive učence/dijake so za kazen presedli k učenkam/dijakinjam.

⁷ Zdravstvena vzgoja II. Srednje izobraževanje: Priročnik za učitelje (1983). Ljubljana: DDU.

Televizija je najbolj vpliven in uveljavljen medij, njena samoumevnost pa prikriva pomembna vprašanja: komu in čemu je TV sploh namenjena. Spodleteli dialogi med gledalci in TV se vrtijo okrog ideologije, ki jo TV ponuja skozi fetišizirano, mistificirano in izkrivljeno podobo realnosti. Posledica tega je proizvodnja in reprodukcija mitov, stereotipov in tabujev (o homoseksualnosti). Kot primer navaja TV oddajo Pro et contra, ki je potekala leta 1993 v zvezi z afero o zgibanki Spolnost in aids. V tej oddaji je voditelj zastavljal gostom stereotipna vprašanja o homoseksualnosti in tako poudaril svojo »pravoverno seksualnost«.

Kot sva že zapisala, so stereotipi o homoseksualnosti in osebah s homo-

seksualnimi nagnjenji močno zasidrani v zavesti Slovencev. Te predstave so odraz homofobičnosti slovenske družbe, ki izri-va gaye in lezbijke na rob. Tako nastane posebna marginalna skupina, ki oblikuje bolj ali manj enotno skupinsko identiteto. Ta pogojuje določene načine obnašanja, razmišljanja ipd. Modeli obnašanja v gay populaciji seveda niso enotni, izražajo se večinoma znotraj skupin, katerih člani skupaj preživijo nekaj časa. Tako se razvijejo določeni načini obnašanja, ki pogosto postanejo stereotipni (govorenje v ženskem spolu, feminilne kretnje itn.). Na drugi strani pa so tisti gayi, ki pa zato, da jih ne bi prepoznali kot gaye, prevzamejo stereotipne značilnosti »pravih« moških oziroma mačističen način obnašanja.

Literatura

- S. Tratnik (1990), *Lezbično in gay gibanje – subkultura ali pravica življenjskega stila*. Univerza Edvarda Kardelja, FSPN (diplomska naloga).
- M. D. Storms (1988), *Razvoj spolne orientacije*, Gayzine 2 (izd. sekcija Magnus, ŠKUC-Forum, Ljubljana): 13.
- Zdravstvena vzgoja I, *Srednje izobraževanje*, Priročnik za učitelje (1981). Ljubljana: DDU.
- Zdravstvena vzgoja II, *Srednje izobraževanje*, Priročnik za učitelje (1983). Ljubljana: DDU.
- M. Groenforms, O. Stalstroem (1987), *Power, prestige, Profit, Aids, & the Oppression of Homosexual People*. Acta Sociologica : 30.
- D. Ljubišič: *Psihološki in kulturološki vidiki homoseksualnosti*. Univerza Edvarda Kardelja, FSPN (diplomska naloga).
- AIDS (1985). Ljubljana: Magnus, ŠKUC-Forum.
- Gay in lezbične organizacije v Sloveniji (1993). Ljubljana: Roza klub, LL, Magnus.
- Homoseksualnost, kaj je to? (1993). Ljubljana: ŠKUC-Forum, Revolver, Urad RS za mladino pri Ministrstvu za šolstvo in šport.
- Bilten (1990), nulta številka. Ljubljana: Roza klub.
- Gayzine , 1 (1985). Ljubljana: Magnus, ŠKUC-Forum.
- Gayzine , 3 (1989). Ljubljana: Magnus, ŠKUC-Forum.
- Keke(c) , 0 (1993), Ljubljana: Magnus, ŠKUC.
- Keke(c) 1, 1 (1994). Ljubljana: Magnus, ŠKUC-Forum.
- Revolver , 1 (1990), Ljubljana: Roza klub.
- Revolver , 2 (1991), Ljubljana: Roza klub.
- Revolver , 3 (1991), Ljubljana: Roza klub.
- Revolver , 4 (1992), Ljubljana: Roza klub.

